
memorii | jurnale
Dalí
JURNALUL
UNUI GENIU
HUMANITAS

memorii | jurnale

Salvador Dalí — pictor, desenator și scriitor spaniol — s-a născut la 11 mai 1904 la Figueras, în Catalonia, ca fiu al unui notar. Studiază la Academia de Belle-Arte „San Fernando“ din Madrid (1921–1925) cu pictorul Moreno Carbonero. După o perioadă neoimpresionistă, Dalí se apropie de tehnicile cubiste, apoi de mișcarea suprarealistă, pe care o descoperă odată cu stabilirea sa la Paris, în 1927. În grupul suprarealiștilor o cunoaște pe viitoarea sa soție, Gala, împreună cu care se va stabili, din 1930, la Cadaqués, în Spania. Dalí este creatorul unei iconografii originale, cu dominantă sexuală și morbidă. Titlurile tablourilor conțin adesea aluzii freudiene. Aduce, în cadrul suprarealismului, o metodă pe care o denumește „paranoic-critică“.
Salvador Dalí a murit în 1989.
A creat costume și decoruri pentru balet *(Labirintul* — 1941, *Tristan nebun* — 1944) și a realizat ilustrații la *Cântecele lui Maldoror* de Lautréamont și *Don Quijote* de Cervantes. A colaborat cu Luis Buñuel la realizarea peliculelor *Câinele andaluz* (1929) și *Vârsta de aur* (1930). Între scrierile sale cele mai cunoscute se numără: *La conquête de l'irrationnel* (1935) *și La vie secrète de Salvador Dalí* (1942). Dintre tablourile sale cele mai cunoscute amintim: *Persistența memoriei* (1931), *Girafa în flăcări* (1935), *Presimțirea războiului civil* (1936), *Metamorfoza lui Narcis* (1937), *Fecioara de la Port Lligat* (1949), *Descoperirea Americii de către Cristofor Columb* (1960).

SALVADOR DALÍ

JURNALUL UNUI GENIU

Introducere și note de
MICHEL DÉON

Traducere din franceză de
TANIA RADU

HUMANITAS
BUCUREȘTI

Coperta: Angela Rotaru
Redactor: Vlad Russo
Corector: Maria Mușuroiu

Tipărit la Tipo Lidana – Suceava

Salvador Dalí
Journal d'un génie

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
DALÍ, SALVADOR
Jurnalul unui geniu / Salvador Dalí; introd. și note de Michel Déon;
trad. din franceză de Tania Radu. – București: Humanitas, 2019
ISBN 978-973-50-6366-5
I. Déon, Michel (pref.; note)
II. Radu, Tania (trad.)
821.134.2

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi online: www.libhumanitas.ro
Comenzi prin e-mail: vanzari@libhumanitas.ro
Comenzi telefonice: 021/311 23 30

Dedic această carte
GENIULUI MEU GALA GRADIVA,
ELENA DIN TROIA,
SFÂNTA ELENA,
GALA GALATEA PLACIDA

INTRODUCERE

De mai mulți ani, Dalí ne vorbea despre jurnalul pe care-l ține cu regularitate. La început, a vrut să-l intituleze *Viața mea re-secretă,* ca o urmare la *Viața secretă a lui Salvador Dalí* de Salvador Dalí. Până la urmă, s-a decis să păstreze un titlu mai exact și mai aproape de realitate, adică titlul care împodobește primul dintre caietele de școală pe care și-a scris această nouă operă: *Jurnalul unui geniu.* Într-adevăr, e vorba chiar de un jurnal, căci Dalí a turnat aici de-a valma gândurile, frământările de pictor în căutarea perfecțiunii, dragostea pentru soție, relatări despre întâlnirile sale extraordinare, idei estetice, morale, filozofice, biologice.

Dalí are conștiința propriului geniu. Până la vertij. Pare să fie un sentiment intim foarte reconfortant. Părinții l-au numit Salvador tocmai pentru că era menit să salveze pictura amenințată cu moartea de către arta abstractă, de suprarealismul academic, de dadaism și, în genere, de toate „ismele“ anarhice. Jurnalul este deci monumentul pe care Dalí îl înalță gloriei personale. Lipsește din paginile lui orice urmă de modestie. În schimb, sinceritatea arde. Autorul se dezbracă de secrete cu o impudoare insolentă, cu un umor fără măsură și cu o vervă strălucitoare. Ca și *Viața secretă, Jurnalul unui geniu* este un imn înălțat splendorii Tradiției, Ierarhiei catolice și Monarhiei. Sunt tot atâtea motive pentru care astăzi aceste pagini vor putea trece drept subversive în ochii ignoranților.

E greu de spus ce merită să fie admirat mai întâi: sinceritatea lipsei de modestie ori lipsa de modestie a sincerității.

Povestindu-şi viaţa de fiecare zi, Dalí îşi ia biografii prin surprindere şi-i face pe comentatorii săi să pară puţin răsuflaţi. Nu este el oare cel mai în măsură să vorbească despre sine însuşi? E un drept care nu i se poate contesta, mai ales că o face cu lux de amănunte, cu inteligenţă şi cu un lirism de o factură cu totul personală.

În general, toată lumea are impresia că-l cunoaşte pe Dalí, pentru că a ales, cu un curaj excepţional, să fie persoană publică. Jurnaliştii înghit pe nemestecate tot ce le spune şi, în cele din urmă, surpriza plăcută tot de la bunul-simţ ţărănesc al lui Dalí vine, ca în povestea cu tânărul care vrea să reuşească în viaţă şi e sfătuit să mănânce caviar şi să bea şampanie, ca să nu moară de foame ispăşind ca ocnaşii. Dar ce-i mai drăguţ la Dalí sunt rădăcinile şi antenele lui. Rădăcinile coboară adânc sub pământ, în căutarea a tot ce a produs omul mai „suculent" (ca să folosim unul din cuvintele lui favorite) în patruzeci de secole de pictură, de arhitectură şi de sculptură. Antenele sunt orientate spre viitor, pe care-l adulmecă, îl prevăd şi îl înţeleg cu o repeziciune fulgerătoare. Curiozitatea ştiinţifică nepotolită a lui Dalí nu va fi niciodată îndeajuns subliniată. Toate descoperirile, toate invenţiile îşi află imediat ecou în opera lui, uneori abia metamorfozate, într-o formă sau alta.

Ba mai mult: uneori Dalí o ia înaintea ştiinţei, profeţind, printr-un ciudat ocol iraţional, progresele raţiunii. Nu o dată i-a fost dat să trăiască întâmplări mai puţin obişnuite în viaţa unui creator: propriile invenţii şi-au depăşit creatorul, evoluând mai repede decât el, organizându-se înainte ca el să fi apucat să bage de seamă. După etapa de început a vieţii sale de artist, când s-a văzut înconjurat de neîncredere şi a suportat anonimatul, a venit vremea ca opera să-i fie atât de cunoscută, încât ai uneori impresia ca o întâlneşti pretutindeni. Ideile sale, lansate cu nonşalanţă, se descurcă apoi singure, prind viaţă şi dobândesc contur. Câteodată, se miră. Sământa aruncată în grabă a încolţit şi Dalí îi contemplă fructele în felul lui distrat. Tocmai când nu mai crede într-un proiect, se întâmplă că voinţa unora şi intervenţia întâmplătoare a altora fac ca acesta să se dezvolte, să se coacă, să izbutească.

Aş mai adăuga: *Jurnalul unui geniu* este opera unui adevărat scriitor. Dalí are darul imaginii, arta de a judeca iute şi pregnant. Verbalismul său e catifelat, baroc şi are acel spirit de Renaştere regăsită care există şi în pictura lui. În paginile care urmează nu s-a intervenit decât din punct de vedere ortografic, întrucât Dalí foloseşte scrierea fonetică, indiferent de limba în care se exprimă — fie că e catalană, spaniolă, franceză sau engleză. Nimic din luxurianţa verbozităţii sale, nimic din obsesiile sale n-a fost îndepărtat. Este vorba, aşadar, de un document de prim ordin asupra unui pictor cu adevărat revoluţionar, a cărui importanţă e considerabilă, asupra unui spirit fertil, prodigios, strălucitor. Atât iubitorii de artă, cât şi amatorii de senzaţii tari, ca şi psihiatrii, de altfel, se vor apleca asupra acestor pagini cu pasiune. Ele vorbesc despre acela care a zis: „Singura diferenţă dintre mine şi un nebun este că eu nu sunt nebun!"

MICHEL DÉON

PROLOG

„Între un om și altul
sunt deosebiri mai mari decât
între două animale din specii diferite.“

Michel de Montaigne

De la Revoluția franceză încoace, se dezvoltă o păcătoasă tendință cretinizantă de a gândi individul global, de a considera că geniile sunt (dincolo de opera lor) ființe obișnuite, mai mult sau mai puțin asemănătoare în toate cele cu muritorii de rând. Ceea ce nu e adevărat. Și dacă e fals în cazul meu, care sunt, pentru epoca noastră, geniul cu cea mai vastă spiritualitate, un adevărat geniu modern, este cu atât mai puțin adevărat în cazul acelor genii care au întrupat culmile Renașterii, precum Rafael — geniu de sorginte aproape divină.

Această carte va dovedi că viața de fiecare zi a unui geniu, somnul lui, digestia, extazele, unghiile lui, gripele lui, sângele, viața și moartea lui sunt esențialmente diferite de ale celorlalți oameni. Această carte unică este deci primul jurnal scris de un geniu. Și încă de unicul geniu care a avut șansa unică de a se fi însurat cu geniala Gala — unica femeie mitică a zilelor noastre.

Desigur, nu totul va fi spus acum. În acest jurnal, care acoperă anii ’52–’63 din viața mea re-secretă, vor fi și pagini albe. La rugămintea mea și cu acordul editorului, anumiți ani și anumite zile trebuie să rămână încă inedite. Regimurile democratice nu sunt apte să primească revelațiile năucitoare pe care obișnuiesc să le fac. Paginile inedite vor apărea mai târziu, în cele opt volume care vor urma primei serii a *Jurnalului unui geniu*, dacă împrejurările o vor îngădui; iar dacă nu, în cea de-a doua serie, atunci când Europa își va fi redobândit monarhiile tradiționale. În așteptarea acelor vremi, vreau

să-mi țin cititorul cu sufletul la gură și să-l fac să cunoască tot ce poate fi cunoscut despre atomul Dalí.

Acestea sunt motivele unice și minunate, dar nu mai puțin adevărate, pentru care ceea ce urmează, de la început și până la sfârșit (și fără vreo contribuție din partea mea), va fi genial în fiece moment și într-un fel ineluctabil, pentru simplul motiv că e vorba de Jurnalul fidel al credinciosului și umilului dumneavoastră servitor.

1952

MAI

Port Lligat, 1

„Erou este acela
care se împotriveşte autorităţii paterne
şi o învinge."
Sigmund Freud

Ca să scriu cele ce urmează, mi-am pus nişte pantofi de lac pe care nu i-am putut încălţa niciodată prea mult timp, pentru că mă strâng cumplit. De obicei, mi-i pun înainte de vreo conferinţă. Strânsoarea lor dureroasă asupra picioarelor îmi ascute la maximum virtuţile oratorice. Durerea asta acută şi teribilă mă face să cânt ca o privighetoare sau ca acei cântăreţi napolitani care poartă, şi ei, pantofi prea strâmţi. Voluptatea fizică viscerală, tortura cotropitoare pe care mi-o provoacă pantofii mei de lac mă obligă să storc din cuvinte adevăruri condensate, sublime, cărora suprema inchiziţie a durerii din picioare le conferă valoare generalizantă. Îmi pun deci pantofii şi încep să scriu în chip masochist, pe îndelete, despre cum am fost exclus din grupul suprarealiştilor. Mă doare-n cot de calomniile pe care le-ar putea scorni despre mine André Breton, care nu-mi iartă că sunt ultimul şi singurul suprarealist; dar trebuie să ştie toată lumea într-o bună zi — când vor apărea aceste pagini — cum s-au petrecut de fapt lucrurile. Pentru asta, sunt nevoit să mă întorc în copilărie. N-am reuşit niciodată să fiu un elev mediocru. Când păream opac la orice fel de învăţătură, dovedind spiritul cel mai obtuz cu putinţă de pe faţa pământului, când mă aruncam cu frenezie în studiu, cu o răbdare şi o plăcere care derutau pe toată lumea. Dar pentru ca zelul să-mi fie stimulat, aveam nevoie să fac numai lucruri plăcute. Odată stârnit, arătam o foame devorantă de învăţătură.

Întâiul meu profesor, Don Esteban Trayter[1], mi-a repetat vreme de un an de zile că Dumnezeu nu există. El mai adăuga hotărât că religia e o „treabă de muieri". În ciuda vârstei mele fragede ideea m-a cucerit. Mi se părea de o evidență strigătoare la cer. Puteam s-o verific în fiecare zi în familie, unde numai femeile se duceau la biserică, în vreme ce tata refuza cu încăpățânare s-o facă, declarându-se liber-cugetător. Și ca să-și apere și mai bine libertatea de gândire, își presăra toate frazele, cât de scurte ar fi fost, cu enorme și pitorești înjurături. Iar dacă se găsea careva să se indigneze, se mulțumea să repete o vorbă a prietenului său, Gabriel Alamar: „Nu există podoabă mai frumoasă pentru limba catalană decât înjurătura."

Am povestit în altă parte tragica viață a tatălui meu. E demnă de Sofocle. Tata este într-adevăr omul pe care nu numai că l-am admirat, dar l-am și imitat cu înverșunare, cu toate că l-am făcut atâta să sufere. Mă rog lui Dumnezeu să-l aibă în paza și în slava Lui — unde nici nu mă îndoiesc că se găsește deja —, căci în ultimii trei ani de viață a trecut printr-o profundă criză religioasă, care i-a adus mângâierea și iertarea ultimei împărtășanii.

Dar în vremea aceea a copilăriei, când spiritul meu căuta să atingă cunoașterea, nu găseam în biblioteca tatei decât cărți ateiste. Răsfoindu-le, am învățat, temeinic și fără să trec cu vederea nici o dovadă posibilă, că Dumnezeu nu există. I-am citit cu o răbdare incredibilă pe Enciclopediști, pe care azi îi găsesc insuportabil de plicticoși. Fiecare pagină din *Dicționarul filozofic* al lui Voltaire mi-a pus la îndemână alte și alte argumente de ordin juridic (foarte asemănătoare cu ale tatei, care era notar) referitoare la inexistența lui Dumnezeu.

Când am deschis pentru prima oară un volum de Nietzsche, am fost profund șocat. Nietzsche îndrăznea să afirme, negru pe alb, că „Dumnezeu a murit"! Cum!? Eu tocmai învă-

[1] În *Ma vie secrète* (Editions de la Table Ronde), Dalí a povestit despre acest bizar profesor care a reușit, în primul an de școală, să-l dezvețe de puținul pe care-l știa: ceva alfabet, câteva cifre.

țasem că Dumnezeu nu există și iată că acum cineva îmi anunța decesul lui! Așa s-au născut primele mele îndoieli. Zarathustra mi s-a părut un erou măreț. Îi admiram tăria de caracter, dar, în același timp, găseam că se trădează prin puerilități, pe care eu, Dalí, le depășisem. Cândva, aveam să fiu mai mare decât el! Chiar a doua zi după prima mea lectură din *Așa grăit-a Zarathustra* îmi făcusem deja o idee asupra lui Nietzsche. Era o ființă slabă, care nu avusese tăria să nu înnebunească, deși, în acest domeniu, esențial este tocmai să nu înnebunești. Din aceste reflecții s-a născut și prima mea deviză, care avea să devină tema vieții mele: „Singura diferență dintre mine și un nebun este că eu nu sunt nebun!" În trei zile l-am asimilat pe Nietzsche. O dată încheiat acest dejun sălbatic, nu mi-a mai rămas decât un singur oscior de ronțăit din personalitatea filozofului: mustățile! Federico Garcia Lorca, fascinat de mustața lui Hitler, avea să proclame mai târziu că „mustața reprezintă constanta tragică a chipului bărbătesc". Or, eu, până și prin mustăți, aveam să-l întrec pe Nietzsche! Ale mele nu vor fi așa de deprimate, de catastrofice, așa de copleșite de muzică wagneriană și de cețuri. Nu! Vor fi subțiri, imperialiste, ultra-raționaliste și vor ținti către cer, ca misticismul vertical, ca sindicatele verticale spaniole.

Dacă Nietzsche, în loc să-mi adâncească și mai tare ateismul, mi-a trezit, dimpotrivă, primele întrebări *și* îndoieli de natură pre-mistică, a căror glorioasă încoronare avea să fie anul 1951, când am scris *Manifestul*[1], personalitatea lui în schimb, sistemul lui hirsut, atitudinea lui intransigentă față de virtuțile plângăcioase și sterilizante ale creștinismului au contribuit, interior, la dezvoltarea instinctelor mele antisociale și antifamiliale, iar exterior, la conturarea profilului meu. De cum am citit *Zarathustra,* mi-am lăsat niște favoriți imenși, care mi-au acoperit obrazul până la colțurile gurii, iar părul meu de abanos a crescut lung, ca al femeilor. Nietzsche a trezit în mine ideea de Dumnezeu. Dar, în același timp, arhetipul

[1] *Manifeste mystique*, de Salvador Dalí (Paris, 1952).

pe care el îl propunea admirației mele și pe care-l imitam, a fost de ajuns ca să mă arunce în afara familiei. Am fost alungat pentru vina de a fi studiat prea conștiincios buchea ateismului anarhist din cărțile tatei; or, tata nu putea accepta totuși să-l întrec aproape în toate, și mai ales, la înjurături — mult mai afurisite ca ale lui.

Am petrecut cei patru ani dinaintea alungării mele din familie într-o stare de „subversiune spirituală“ constantă și intensă. Patru ani cu adevărat nietzscheeni. Dacă n-aș plasa-o în acea atmosferă, existența mea de atunci ar părea de neînțeles. Aceea e și epoca întemnițării mele la Gerona. Atunci mi s-a respins și un tablou la Salonul de toamnă de la Barcelona, pe motiv că era obscen. Tot atunci am scris, împreună cu Buñuel, acele scrisori injurioase la adresa medicilor umaniști și a celor mai prestigioase figuri ale Spaniei, inclusiv la adresa premiatului Nobel, Juan Ramon Jimenez. În marea lor majoritate, aceste manifestări erau absolut nedrepte, dar așa înțelegeam eu să-mi afirm „voința de putere“ și să-mi demonstrez mie însumi că eram încă imun la remușcări. Supra-omul meu avea să fie pur și simplu o femeie, supra-femeia Gala.

Când au văzut suprarealiștii, în casa tatei de la Cadaqués, tabloul pe care tocmai îl pictasem și pe care Paul Eluard l-a botezat *Joc lugubru,* au fost scandalizați, din pricina elementelor scatologice, anale ale imaginii reprezentate. Gala, mai ales, mi-a făcut praf lucrarea, cu o vehemență care atunci m-a scos din sărite, dar pe care mai târziu am învățat s-o ador. Mă pregăteam să intru în grupul lor; le studiasem cu atenție, puricându-le, lozincile și temele. Mă socoteam edificat: era vorba de transcrierea spontană a gândului, fără nici un control din partea rațiunii, a esteticii sau a moralei. Și uite că înainte chiar de a face parte din grupul lor, cu cea mai bună-credință din lume, se și exercitau asupra mea constrângeri care semănau cu ale familiei mele. Gala a fost prima care m-a avertizat că mă așteaptă același fel de contestări printre suprarealiști ca oriunde în altă parte și că, în fond, nu erau decât niște burghezi. Credea că trebuie să rămân deoparte

de orice grupare artistică ori literară dacă vreau să-mi conserv puterea. Cu o intuiție care o depășea atunci pe a mea, Gala mai credea și că originalitatea metodei mele de analiză paranoic-critică ar fi făcut din oricare membru al grupului un șef de nouă școală, de sine stătătoare. Dar dinamismul meu nietzschean n-a vrut s-o asculte. Am refuzat categoric să-i consider pe suprarealiști drept un grup literar și artistic ca oricare altul. Credeam că sunt capabili să elibereze omul de tirania „lumii practice raționale“. Aveam să devin un Nietzsche al iraționalului. Eu, raționalistul înrăit, eram singurul care știa ce vrea: n-aveam să mă las îngenuncheat de irațional de dragul iraționalului, de iraționalul narcisiac și receptiv așa cum îl practicau ceilalți, ci, dimpotrivă, aveam să dau marea bătălie pentru „cucerirea iraționalului“[1]. În vremea asta amicii mei puteau să se lase pradă iraționalului, cedând, ca atâția alții, inclusiv Nietzsche, în fața acestei slăbiciuni romantice.

Așadar, bine îmbibat de tot ce publicaseră suprarealiștii, de Lautréamont și marchizul de Sade, mi-am făcut intrarea în grup, înarmat cu buna mea credință foarte iezuită, dar cu gândul ascuns de a ajunge repede lider. De ce m-aș fi împiedicat în scrupule creștine față de noul meu părinte, André Breton, când n-o făcusem nici cu tatăl care într-adevăr îmi dăduse viață?

Am luat deci suprarealismul în serios, fără să neglijez nici sângele, nici excrementele de care erau pline ochi toate diatribele lor. Așa cum mă silisem să ajung un ateu desăvârșit citind cărțile tatei, am fost un ucenic atât de studios într-ale suprarealismului, încât, în scurtă vreme, am devenit singurul „suprarealist integral“. Într-atât încât am fost expulzat din grup pentru că eram prea suprarealist. Motivele invocate mi s-au părut a fi de același soi cu acelea pentru care fusesem exclus din familie. Gala-Gradiva, „cea care înaintează“, „Imaculata intuiție“ avusese încă o dată dreptate. Azi, pot să spun că, dintre toate certitudinile mele, numai două nu se

[1] *La Conquête de l'irrationnel*, de Salvador Dalí (Editions surréalistes, 1935).

explică prin propria mea voință de putere: credința în Dumnezeu, regăsită după 1949, și faptul că Gala va avea întotdeauna dreptate când e vorba de viitorul meu.

Când Breton a descoperit pictura mea s-a arătat șocat de elementele scatologice care o „maculau". Am fost uimit de una ca asta. Debutam în plin c...., ceea ce, din punct de vedere psihanalitic, putea fi interpretat ca o bună prevestire relativă la aurul care amenința — din fericire! — să mă acopere. Viclean, am încercat să le bag în cap suprarealiștilor că amănuntele mele scatologice aveau să poarte noroc mișcării. Degeaba am invocat, ca argument, întreaga iconografie digestivă prezentă în toate epocile și la toate civilizațiile: găina cu ouăle de aur, delirul intestinal al Danaei, măgarul care făcea balegă de aur, nu s-au lăsat convinși. Eu eram însă hotărât. Dacă nu voiau să accepte c...... pe care atât de generos li-l ofeream, aveam să-mi păstrez bogăția și aurul numai pentru mine. Faimoasa anagramă inventată cu mare caznă, douăzeci de ani mai târziu, de Breton — „Avida Dollars" — ar fi putut fi lansată încă de atunci, ca profeție.

Mi-a fost de-ajuns o săptămână petrecută în grupul suprarealist ca să descopăr că Gala avea dreptate. Până la un punct, mi-au tolerat elementele scatologice. În schimb, alte câteva lucruri au fost declarate „tabu". Recunoșteam interdicțiile de altădată ale familiei mele. Sângele era permis. Puteam să adaug și puțin caca. Dar n-aveam dreptul la caca pur și simplu. Puteam să pictez sexuri, dar nu fantasme anale. Anusul era foarte rău văzut! Le plăceau destul lesbienele, nu și pederaștii. În vise, sadismul, umbrelele și mașinile de cusut puteau fi folosite la discreție, în schimb — excepție făceau doar profanii —, orice element religios era interzis, chiar dacă avea aspect mistic. Dacă îți apărea în vis o Madonă de Rafael nu puteai să pomenești de ea fără un pic de blasfemie...

Deveneam, cum am mai spus, suprarealist sută la sută. Conștient de buna mea credință, m-am hotărât să împing experiența până la ultimele consecințe — contradictorii. Eram gata să acționez cu ipocrizia aceea mediteraneană și paranoică

de care numai eu sunt capabil, când e vorba să fiu pervers. Pentru mine, la vremea respectivă, cel mai important lucru era să păcătuiesc, să păcătuiesc cât mai mult, deși fusesem deja tulburat de poemele Sfântului Ioan al Crucii, pe care încă nu le știam decât din recitările exaltate ale lui Lorca. Presimțeam deja că problema religioasă avea să se pună din nou, cândva, în viața mea. Aidoma Sfântului Augustin, care se deda desfrâului și plăcerilor de tot felul în timp ce-l implora pe Atotputernicul să-i dea credință, eu invocam cerul, spunând: „Da, dar nu chiar acum. Puțin mai târziu..." Înainte ca viața mea să ajungă ceea ce este astăzi: un model de ascetism și de virtute, voiam să mă agăț, măcar câteva clipe încă, de suprarealismul meu închipuit, de pervers prefăcut, așa cum, dormind, cauți să mai reții puțin ultimele frânturi ale unui vis dionisiac. Dionysos al lui Nietzsche m-a însoțit pretutindeni, ca o doică răbdătoare și în curând aveam să constat că-i crescuse chica și că pe mână purta o banderolă cu svastică. Afacerea începea să se cam îmbârlige — pardon! —, să se împută, mai ales în cazul celor care începuseră deja să pută...

Nu i-am refuzat niciodată fecundei și mlădioasei mele imaginații procedeele de cercetare cele mai riguroase. Nu au făcut decât să dea țicnelii mele congenitale un soi de rigiditate. Așa se face că m-am dat peste cap zi și noapte să strecor în sânul grupului suprarealist idei și imagini în totală contradicție cu „gustul suprarealist". Într-adevăr, tot ce aduceam eu era în perfectă opoziție cu preferințele lor. Lor nu le plăceau anusurile! Eu strecuram nenumărate, prin înșelăciune, bine mascate și, de preferință, anusuri machiavelice. Dacă se întâmpla să construiesc vreun obiect suprarealist în care să nu fie prezentă nici o fantasmă de soiul ăsta, atunci funcția simbolică a acestui obiect era tocmai cea a unui anus. Înlocuiam automatismul pur și pasiv cu gândirea activă a faimoasei mele metode de analiză paranoic-critică. În locul entuziasmului față de Matisse și față de tendințele abstracte, tehnica ultra-retrogradă și subversivă a lui Meissonier. Ca să falimentez obiectele sălbatice, am lansat obiectele ultracivilizate ale Modern'style-ului. Le colecționam împreună

cu Dior. Mai târziu, aveau să revină în centrul atenției, o dată cu moda „new look".

Chiar în perioada în care Breton nu voia să mai audă de religie, eu mă străduiam — cum altfel? — să inventez una nouă, care să fie în același timp sadică, masochistă, onirică și paranoică. Ideea unei religii personale mi-a venit citindu-l pe Auguste Comte. Grupul suprarealist era poate pe cale să desăvârșească ceea ce nu reușise filozoful pe de-a-ntregul. Mai întâi, a trebuit să câștig interesul pentru Mistică al viitorului mare preot: André Breton. Mă gândeam să-i explic că, deși ideile noastre erau juste, era absolută nevoie să le dăm o nuanță mistică, religioasă. Mărturisesc că presimțeam încă de atunci că ne vom întoarce pur și simplu la adevărul religiei catolice, apostolice și romane, a cărei glorie mă cucerea treptat. Breton răspundea cu câte un surâs și se întorcea mereu la Feuerbach, a cărui filozofie, știm astăzi, a avut și scurte momente idealiste, lucru de care pe vremea aceea habar n-aveam.

În vreme ce îl citeam pe Auguste Comte, ca să-mi așez noua religie pe baze cât mai solide, Gala se dovedea de departe cea mai pozitivistă dintre noi. Stătea toată ziua pe la negustorii de vopseluri, prin anticariate și ateliere de restauratori ca să-mi cumpere pensule, culori și tot ce mi-ar fi ajutat în ziua când m-aș fi hotărât să nu mai lipesc la nesfârșit fragmente de litografii și bucăți de hârtie pe pânzele mele și m-aș fi apucat să pictez cu adevărat. Evident, nici nu voiam să aud de tehnică, în acel moment când cream cosmogonia daliniană cu ceasurile ei moi, care profețeau dezintegrarea materiei, cu celebrele ouă pe farfuria fără farfurie, cu halucinantele și angelicele fosfene — frânturi ale paradisului intrauterin pe care-l pierdusem în ziua nașterii mele. De altfel, nici n-aveam timp să pictez totul cum se cade. Era destul să se înțeleagă ce vreau să spun. Generația următoare avea să se ocupe de terminarea și migălirea operei mele. Gala era de altă părere. Ca mamele ale căror copii n-au poftă de mâncare, repeta mereu:

— Hai, micul meu Dalí, încearcă materialul ăsta rarisim. E ambră lichidă, ambră nearsă. Se zice că și Vermeer o folosea.

Îmi luam o mutră dezgustată și visătoare:

— Mda, nu-i rea. Dar știi bine că n-am timp de fleacuri dintr-astea. Am lucruri mai importante de făcut. Am o idee! O idee care va scandaliza toată lumea și mai ales pe suprarealiști. Nimeni n-o să poată zice nici pâs: l-am visat de două ori pe noul Wilhelm Tell, pe Lenin. Vreau să-l pictez, cu o fesă de trei metri lungime, sprijinită într-o cârjă. Pentru asta am nevoie de o pânză de cinci metri și jumătate... Am să-i pictez și apendicele liric, chiar dacă mă expulzează suprarealiștii. În brațe o să țină un băiețaș, care sunt eu. Dar are să mă privească cu ochi de canibal, iar eu o să strig: „Săriți, mă mănâncă!..."

„Evident, asta n-o să i-o spun lui Breton", am adăugat, scufundându-mă în reverii de-o asemenea înălțime speculativă încât, cum mi se întâmplă adesea în asemenea situații, mi-am muiat izmenele!

— Bine, murmura duios Gala. Am să-ți aduc mâine niște ambră dizolvată în ulei de levănțică. E enorm de scumpă, dar țin s-o folosești pentru noul tău Lenin.

Spre marea mea decepție, fesa lirică a lui Lenin nu i-a scandalizat pe amicii mei suprarealiști. Însă tocmai această decepție m-a încurajat. Puteam să merg deci și mai departe... Puteam să încerc imposibilul. Singur Aragon s-a indignat de mașina mea de gândit împodobită de căni cu lapte cald.

— M-am săturat până peste cap de excentricitățile lui Dalí! a strigat el furios. De-acum înainte, laptele va fi pentru copiii șomerilor.

Breton mi-a ținut partea. Aragon s-a făcut de râs. Până și familia mea ar fi râs de-o asemenea idee, numai că Aragon era deja prizonierul unei idei politice fixe, care avea să-l ducă exact unde se află acum, adică aproape nicăieri.

În vremea asta, Hitler hitlerea liniștit, așa că într-o zi am pictat o doică nazistă, tricotând așezată, din greșeală, într-o băltoacă enormă. A trebuit să-i șterg brasarda cu svastica, la insistențele celor mai intimi amici ai mei suprarealiști. Niciodată nu mi-aș fi închipuit ce valuri avea să facă această

cruce îmbârligată. Treptat, am făcut o obsesie. Delirul mi se fixase pe personalitatea lui Hitler, care-mi apărea întotdeauna ca femeie. Parte din tablourile pictate atunci au fost distruse când au năvălit nemţii în Franţa. Eram fascinat de popoul moale şi rotofei al lui Hitler, întotdeauna bine strâns în uniformă. De câte ori începeam să pictez breteaua din piele care, plecând de la centură, trecea pe umărul opus, moliciunea cărnii lui Hitler, comprimată în tunica de stofă, stârnea în mine un soi de extaz gustativ, lăptos, hrănitor şi wagnerian, care făcea să-mi bată tare inima — emoţie foarte rară, pe care n-o trăiam decât când făceam dragoste. Îmi imaginam carnea aceea plinuţă a lui Hitler ca pe trupul celei mai divine femei, cu pielea ca zăpada şi asta mă fascina. Îmi dădeam seama însă că succesiunea aceasta de deliruri avea o componentă psihopatologică, de aceea îmi repetam singur, cu încântare:

— De data asta, da, cred că sunt aproape de adevărata nebunie!

Iar către Gala:

— Să-mi aduci ambră în ulei de levănţică şi pensulele cele mai fine din lume. Mă tem că nu există nici un instrument suficient de fin ca să pictez în maniera ultra-retrogradă a lui Meissonier delirul supra-nutritiv, extazul mistic şi carnal care mă stăpâneşte atunci când pictez urma bretelei din piele fină în carnea lui Hitler.

Cu toate că mi-am repetat mult şi bine că vertijul meu hitlerist era absolut apolitic, că opera care se năştea în jurul imaginii feminizate a Führerului era de un echivoc scandalos, că aceste reprezentări aveau acelaşi umor negru ca şi cele ale lui Wilhelm Tell sau Lenin, cu toate că am repetat-o de mii de ori prietenilor mei, degeaba, nimic nu se schimba. Această nouă criză prin care trecea pictura mea devenea din ce în ce mai suspectă în ochii suprarealiştilor. Totul s-a agravat o dată cu zvonul că lui Hitler îi plăcuse ce pusesem eu în unele din tablourile mele cu lebede, singurătate, megalomanie, wagnerism, boschism.

Mulţumită spiritului meu de contradicţie înnăscut, conflictul a luat proporţii. I-am cerut lui Breton să convoace de urgenţă grupul în şedinţă extraordinară, ca să discutăm despre mistica hitleristă din punctul de vedere al iraţionalismului nietzschean şi anticatolic. Speram ca aspectul anticatolic al discuţiei să-l atragă pe Breton. În plus, eu îl credeam pe Hitler un masochist absolut, obsedat de ideea fixă de a declanşa războiul spre a-l pierde apoi în mod eroic. De fapt, el se pregătea să facă exact unul dintre acele acte gratuite atât de preţuite pe atunci de grupul nostru. Insistenţa mea de a privi mistica hitleristă dintr-un unghi suprarealist, ca şi încercările de a da sens religios conţinutului sadic al suprarealismului — agravate, şi una şi celelalte, de dezvoltarea metodei mele de analiză paranoic-critică, prin care aveam de gând să demolez automatismul şi narcisismul inerent — au dus treptat la o serie de rupturi, la certuri repetate cu Breton şi prietenii lui. Aceştia din urmă începeau de altfel să ezite — într-un mod alarmant pentru şeful grupului — între mine şi el.

Am pictat un tablou profetic al morţii Führerului şi l-am intitulat *Enigma lui Hitler.* M-am ales cu excomunicarea din partea naziştilor şi cu laude din partea antinaziştilor, deşi tabloul — ca de altfel toată opera mea, şi asta o s-o repet până la sfârşitul zilelor mele, — e lipsit de orice semnificaţie politică deliberată. Acum când scriu aceste rânduri, mărturisesc că nici eu n-am ajuns să dezleg faimoasa enigmă.

Grupul suprarealist a fost convocat într-o seară ca să mă judece pentru aşa-zisul meu hitlerism. A fost o şedinţă extraordinară, dar, din păcate, am uitat majoritatea amănuntelor. Dar dacă Breton va vrea să mă revadă cândva, mi-ar plăcea să-mi arate procesul-verbal care trebuie că s-a făcut atunci. S-a nimerit că aveam un început de angină în ziua când urmau să mă expulzeze din grupul suprarealist. Şi cum mă sperii întotdeauna ca un laş la cel mai mic semn de boală, am apărut cu un termometru în gură. Cred că mi-am luat temperatura de cel puţin patru ori în timpul procesului, care a durat până

spre dimineață, căci se lumina de ziuă când m-am întors spre casă.

În timpul pledoariei mele *pro domo,* am căzut de mai multe ori în genunchi, nu pentru a-i implora să nu mă excludă, cum s-a zis, ci, dimpotrivă, ca să-l conving pe Breton că fixația mea pe Hitler era strict paranoică și deci apolitică. Le-am explicat, de asemenea, că nu puteam să fiu nazist, căci dacă Hitler ar cuceri Europa ar pune să fie stârpiți toți istericii de teapa mea, așa cum făcuse în Germania cu „degenerații". Pe urmă, rolul feminin și irezistibil tembel pe care-l dădusem personalității lui Hitler ar fi fost de ajuns ca să fiu considerat iconoclast de către naziști. Ca și fanatismul meu exacerbat de Freud și Einstein — și unul, și celălalt alungați din Germania de Hitler — și care demonstra foarte bine că Führerul nu mă interesa decât ca obiect al delirului meu și pentru că-i găseam o valoare catastrofică incomparabilă.

Până la urmă, s-au convins că sunt nevinovat, dar m-au silit să semnez un document în care, printre altele, declaram că nu sunt dușmanul proletariatului. Am semnat bucuros, întrucât n-am avut niciodată nici un fel de sentimente, nici „pro" nici „contra" proletariatului.

Adevărul, unul și indivizibil, se vedea cu ochiul liber: n-aveam cum să fiu un suprarealist integral în interiorul grupului, pentru că grupul se ghida numai după rațiuni politice partizane, și asta în toate privințele, în jurul lui Breton, ca și în jurul lui Aragon.

Unul ca mine, care se pretindea nebun de-adevăratelea, nebun viu și cu metodă, de o precizie pitagoreică în sensul cel mai nietzschean al cuvântului, un astfel de om nu putea să existe. Așa că s-a întâmplat ceea ce trebuia să se întâmple: Dalí, suprarealistul integral, care postula absoluta lipsă de constrângere estetică ori morală, Dalí cel însuflețit de „voința de putere nietzscheană", a declarat că orice experiență poate fi împinsă până la ultimele consecințe, dar fără să existe o soluție de continuitate. Îmi ceream pur și simplu dreptul de a face să-i crească lui Lenin o bucă de trei metri, dreptul de

a-i împodobi portretul cu cărnurile gelatinoase ale lui Hitler, fie și asezonându-le cu ceva romano-catolicism la nevoie. Fiecare om e liber să devină el însuși sau să lase în urmă-i o ființă nouă: pederast, coprofag, virtuos sau ascet scufundat în extaze digestive ori fosfenomatice. Perversul polimorf care fusesem în adolescență a atins un adevărat zenit isteric: fălcile mele o zdrobeau pe Gala, cădeam îndrăgostit lulea de cei mai puturoși măgari transcendental împuțiți care există. Mirosurile trupești au ajuns pentru mine, firește, un fel de chestii liturgice. Sentimentele umanitariste au împiedicat năvala tuturor miasmelor și extazelor anale (fără anusuri), fie ele chiar curate și uscate, ca și încâlcelile duble, triple și cvadruple ale mațelor. Deasupra, au apărut imensele chipuri extenuate și buhăite ale vestiților Mari Masturbanți, împopoțonați de lăcuste cu cap de comunist, cu burți napoleoniene și crupe hitleriste feminizate care mi se agățau de buze. Și când te gândești că nu era decât începutul!

Dar Breton l-a negat pe Dalí! Pe undeva, avea și dreptate, simțea nevoia măcar să poată deosebi binele de rău, binele și răul în tot acest talmeș-balmeș... În același timp, n-avea dreptate pe de-a-ntregul fiindcă era poate preferabil să te complaci în melanjul acesta dalinian, pe cât de truculent, pe atât de suculent, fie și păstrându-ți libertatea de alegere. Greșea totuși pe undeva, pentru că Dalí ținea să cunoască iraționalul până la capăt, ca un raționalist absolut ce era, și asta nu ca să descopere un nou repertoriu literar și uman, ci tocmai, dimpotrivă, ca să adune la un loc și să supună iraționalul abia cucerit. Ciclotronul fălcilor filozofice ale lui Dalí avea o imensă foame de tot, voia să mestece, să sfărâme, să bombardeze totul cu artileria neutronilor lui intra-atomici, până ce mizerabilul conglomerat visceral și amoniacal al biologicului — la care aveai acces prin intermediul visului suprarealist — va fi devenit energie mistică pură. Atunci când colcăiala fetidă va fi total și definitiv spiritualizată, misiunea și rațiunea de a fi a omului pe acest pământ vor fi cu adevărat împlinite, iar viața va deveni tezaur.

Tocmai atunci se găsi și sirena kierkegaardiană să cânte ca o privighetoare amărâtă și puturoasă. Și deodată, toți șobolanii latrinelor existențialiste, care păcătuiseră prin canale în vremea ocupației, și-au scuipat în gura mare dezgustul față de resturile festinului suprarealist, pe care le lăsasem în ei ca la lada de gunoi. Totul era extraordinar de abject, iar omul însuși era inutil!

Nu! a strigat Dalí. N-o să faceți asta înainte ca totul să fi fost transformat în chip rațional. Nu înainte ca fiecare din spaimele noastre libidinoase să fi fost înnobilată, sublimată prin frumusețea fără de pereche a morții, înaintând astfel pe drumul ce duce la perfecțiune spirituală și la asceză. O asemenea misiune nu putea fi dusă la bun sfârșit, printre cele mai demonice și mai oribile descoperiri din câte s-au făcut pe fața pământului decât de un spaniol. Totul trebuia curățat, trebuia inventată o geometrie metafizică.

A trebuit să ne întoarcem spre acea demnitate de nuanța oxidului de argint și verde oliv a lui Velásquez și Zurbaran, la realism și la misticism, devenite dintr-o dată asemănătoare, consubstanțiale. Realitatea transcendentă a trebuit să fie integrată într-un fragment oarecare, ales la întâmplare din realitatea pură, așa cum apare ea în imperialismul vizual absolut al lui Velásquez. Numai că asta presupune deja prezența necontestată a lui Dumnezeu care este singura realitate supremă!

Această încercare daliniană de aducere la rațiune a început timid și aproape inconștient în revista *Le Minotaure.* Picasso vorbise cu editorul Skira să fac eu ilustrațiile la *Cântecele lui Maldoror.* Așa că Gala a organizat un dejun cu Skira și cu Breton. În felul ăsta a ajuns la conducerea revistei, iar *Le Minotaure* s-a născut sub auspicii incerte. Astăzi, cea mai tenace încercare de aducere la rațiune îi aparține, în alt plan, lui Père Bruno, pe care îl admir nespus pentru superbele lui *Etudes carmélitaines.* Despre ce a devenit *Le Minotaure,* care paște azi pe pășunile materialiste de la *Verve,* să nu mai vorbim.

Am stat, ipocrit, de două ori consecutiv de vorbă cu Breton despre religia mea viitoare. Nu pricepea nimic. N-am mai

insistat. Relațiile dintre noi s-au răcit. Când a ajuns la New York, în 1940, i-am telefonat chiar în ziua sosirii ca să-i urez bun venit și să-i cer o întâlnire. A fixat-o pentru a doua zi. La telefon, îi vorbisem despre o nouă platformă ideologică pentru ideile noastre. Ar fi urmat să lansăm o mare mișcare mistică — prin care experiența suprarealistă să fie ridicată la alt nivel — îndepărtând-o definitiv de materialismul dialectic. Numai că exact în aceeași seară am aflat, în casa unor prieteni, că Breton mă calomniase din nou, de curând, că mă făcuse hitlerist. Era prea nedrept și mult prea primejdios atunci să mai accept să-l întâlnesc. De atunci, nu ne-am mai văzut.

Și totuși, datorită anilor care au trecut și datorită intuiției mele de veritabil căutător de aur simt că Breton este din ce în ce mai aproape de mine. În ciuda tuturor aparențelor, activitatea lui intelectuală valorează mult mai mult decât succesele cabotine și episodice ale existențialiștilor.

Suprarealismul, așa cum îl înțelegeam noi, a murit în ziua când am refuzat să-l mai văd pe Breton. Chiar a doua zi, cineva de la un mare ziar mi-a cerut să dau o definiție a suprarealismului iar eu am răspuns: „Suprarealismul sunt eu!" Și chiar cred asta, pentru că sunt singurul care îl continuă. N-am renegat nimic, dimpotrivă, am reafirmat, sublimat, ierarhizat, raționalizat, dematerializat, am spiritualizat totul. Misticismul meu nuclear de acum nu e altceva decât fructul — inspirat de Sfântul Duh — al experiențelor demonice și suprarealiste de la începutul vieții mele.

Ca să se răzbune, Breton a construit meticulos o anagramă pe baza minunatului meu nume. A ieșit „Avida Dollars". Nu era neapărat o reușită poetică, dar trebuie să recunosc aici, în biografia mea, că se potrivea destul de bine cu ambițiile pe care le nutream în acel moment. Într-adevăr, Hitler tocmai murise la Berlin, într-o manieră absolut wagneriană, în brațele Evei Braun. De cum am aflat, am stat și-am cumpănit șaptesprezece minute[1] înainte de a lua o hotărâre irevocabilă:

---

[1] În clipa aceea, Dalí își lua temperatura. Gala i-a spus: „Două minute sunt de-ajuns!" „Ca să fiu mai sigur, o să mai țin termometrul încă cincisprezece", a răspuns el.

Salvador Dalí avea să devină cea mai mare divă a epocii lui. Şi am devenit. Aşa se întâmplă cu tot ce-mi propun eu să realizez cu furie paranoică.

După moartea lui Hitler, o nouă eră mistică şi religioasă se pregătea să devoreze toate ideologiile. Până atunci aveam însă o misiune. Vreme de zece ani aveam să văd ridicându-se împotriva mea arta modernă, acest rest prăfos al materialismului, moştenit de la Revoluţia franceză. Aşa că trebuia neapărat să pictez *bine,* lucru ce nu avea să intereseze absolut pe nimeni. Era însă neapărat nevoie să pictez bine, căci misticismul meu nuclear n-ar fi putut să triumfe, la timpul potrivit, decât întrupat în suprema frumuseţe.

Ştiam că cel mai glorios piedestal pentru un Salvador Dalí izolat în mijlocul abjectei noastre epoci de decorativism şi de existenţialism amator avea să fie chiar arta abstractă — a inşilor care nu cred în nimic şi prin urmare nu pictează *nimic.* Eram sigur de asta. Dar ca să reuşesc, trebuia să fiu mai tare ca oricând, să am bani, să fac bani, cât mai repede şi cât mai mulţi, ca să dureze. Bani şi sănătate! Am încetat cu desăvârşire să mai beau şi-am început să mă îngrijesc, până la obsesie. În acelaşi timp, am răsfăţat-o pe Gala în fel şi chip, am făcut-o cât am putut de fericită, purtându-i de grijă chiar mai mult decât mie însumi, căci, fără ea, totul s-ar fi sfârşit. Cu bani, aveam să ne împlinim toate dorinţele, în ceea ce priveşte frumuseţea şi bunătatea. A fi „avida dollars“ nu era chiar aşa de complicat. Dovada cea mai bună e chiar ceea ce se întâmplă astăzi...

Ce-mi place mie cel mai mult la Auguste Comte e tocmai momentul în care, înainte de a pune bazele noii sale „religii pozitiviste“, îi aşază în vârful ierarhiei personale pe bancheri, pe care-i consideră foarte importanţi. Aici se vede poate vâna mea de fenician Ampurdan, pentru că, de când mă ştiu, am fost fascinat de aur, sub toate formele. Eram adolescent când am aflat că Miguel de Cervantes a murit în mizerie, după ce scrisese nemuritorul *Don Quijote,* dăruindu-l gloriei nepieritoare a Spaniei, că şi Cristofor Columb, după ce descoperise

Lumea Nouă, a sfârşit în aceleaşi condiţii, ba, pe deasupra, şi la închisoare, înţelepciunea m-a îndemnat degrabă să fac două lucruri:

1. Să-mi fac închisoarea cât mai devreme cu putinţă. Şi am făcut-o.
2. Să devin, pe cât posibil, niţeluş multimilionar. Am făcut-o şi pe-asta.

Cea mai simplă metodă de a evita să fii cumpărat cu bani e să-i ai chiar tu. Având bani, nu mai e nevoie să fii „angajat“. Un erou nu se angajează în nimic! E exact contrariul unui servitor. După cum bine-a zis filozoful catalan Francesco Pujols: „În plan social, cea mai înaltă aspiraţie a omului e sacra libertate de a trăi fără să fie nevoit să muncească.“ Dalí completează aforismul, adăugând că libertatea aceasta e chiar condiţia eroismului omenesc. Materia nu poate fi spiritualizată decât dacă o torni în aur.

Sunt fiul lui Wilhelm Tell, care a transformat în aur mărul pe care părinţii săi, André Breton şi Pablo Picasso, i-l aşezaseră pe rând pe creştet, în echilibrul periculos al „canibalisticei“ lui ambivalenţe. Pe creştetul fragil şi mult-adorat al lui Salvador Dalí! Da, cred că sunt salvatorul artei moderne, singurul capabil să sublimeze, să integreze, să raţionalizeze în chip imperial şi în deplină frumuseţe toate experienţele revoluţionare ale timpurilor moderne, în marea tradiţie clasică a realismului şi misticismului care sunt misiunea supremă şi glorioasă a Spaniei.

Căci ţara mea are un rol de căpătâi în marea mişcare a „misticii nucleare“ ce va marca vremurile noastre. America va furniza dovezile empirice (să zicem chiar fotografice, ori microfotografice) ale acestui nou misticism, graţie progresului ei tehnic nemaipomenit.

Prin Freud şi Einstein, geniul poporului evreu îi va conferi, fără să vrea, posibilităţi dinamice şi antiestetice. Franţa va avea mai ales un rol didactic, căci va redacta, probabil, actul de constituire al „misticismului nuclear“, pentru care fineţea inteligenţei sale o recomandă. Dar, repet, Spania va fi cea care va înnobila totul prin credinţă şi frumuseţe.

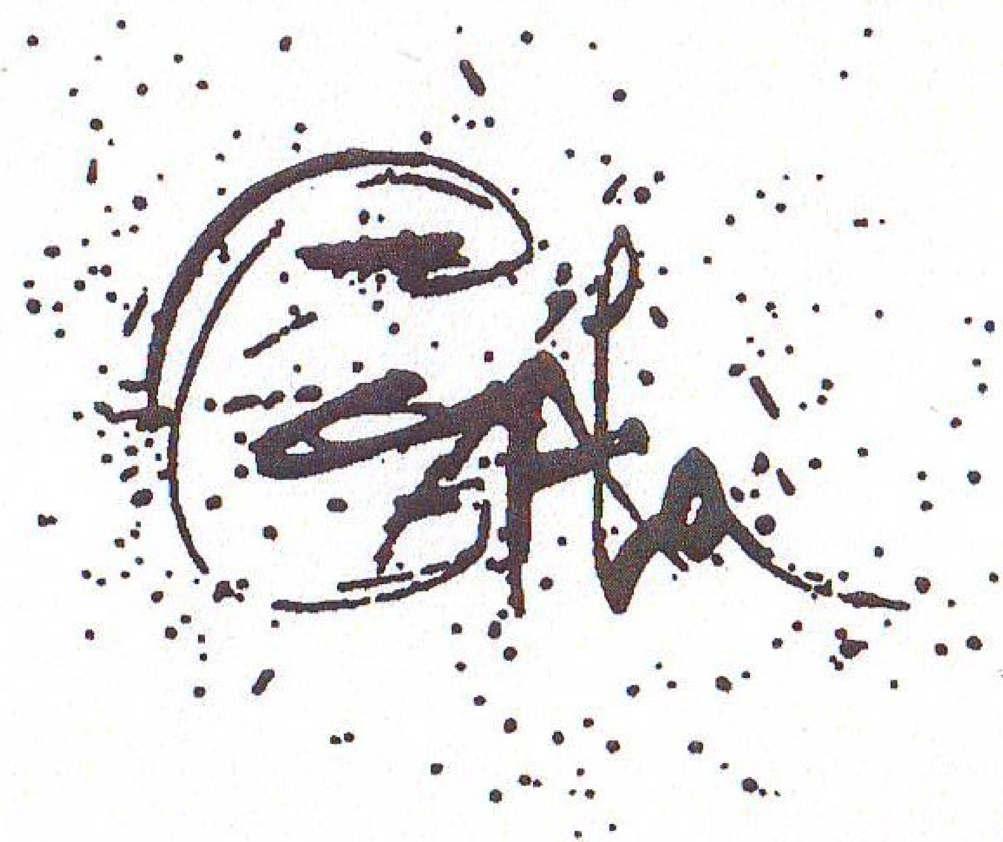
Pentru mine, anagrama „avida dollars“ a fost un talisman. Datorită ei, am avut parte de o ploaie de dolari neîntreruptă, dulce şi monotonă. Am să povestesc cândva tot adevărul despre cum am ajuns eu să adun toată această binecuvântată risipă a Danaei. Va fi însă într-o altă carte, probabil capodopera mea, care se va chema „Despre viaţa lui Salvador Dalí ca operă de artă“.

Până atunci, o anecdotă: mă întorceam acasă, în apartamentul meu de la hotelul San Regis din New York, după o seară plină de succes. Imediat ce am plătit taxiul, am auzit un zgomot metalic în pantofi. M-am descălţat şi am găsit în fiecare pantof câte o monedă de o jumătate de dolar. Gala tocmai se trezise şi m-a strigat din camera ei:

— Micul meu Dalí! Tocmai visam că te zăresc prin uşa întredeschisă... Erai cu nişte domni şi cântăreaţi aur...

M-am închinat pe întuneric şi am murmurat copleşit de emoţie:

— Să dea Dumnezeu! Apoi am sărutat-o pe

talantul meu
comoara mea
balanţa aurului meu!

IUNIE

Port Lligat, 20

Copiii nu m-au interesat niciodată în mod special. Dar ce mă interesează şi mai puţin sunt tablourile făcute de copii. Pe de-o parte, copilul-pictor ştie că ceea ce face nu e bine făcut, şi, pe de alta, copilul-critic ştie de asemenea că el ştie că tabloul e rău pictat. Atunci copilul pictor-critic care ştie că el ştie că el ştie că tabloul e rău pictat nu are altă ieşire decât să spună că tabloul e foarte bun.

29

Mulţumită lui Dumnezeu, în această epocă a vieţii mele, *dorm* şi *pictez* chiar mai bine şi cu mai multe satisfacţii decât de obicei. Aşa că trebuie să fiu atent şi să evit iritaţiile care-mi apar uneori la colţurile gurii, consecinţă fiziologică ineluctabilă a salivei acumulate prin plăcerea pe care mi-o procură aceste două divine abandonări de sine: somnul şi pictura. Chiar aşa, dormind şi pictând, salivez de plăcere. Evident, aş putea să mă şterg, cu un gest leneş sau iute, cu dosul palmei, atunci când mă trezesc din somnul meu îngeresc ori când cobor din raiul picturii. Numai că mă abandonez atât de total acestor delicii vitale şi intelectuale, încât n-o fac! E o problemă morală pe care n-am rezolvat-o. Trebuie oare să las să se adâncească aceste semne ale voluptăţii sau, dimpotrivă, trebuie să-mi şterg saliva la timp? Până voi găsi o soluţie, am inventat o nouă metodă somniferă, care-şi va găsi cândva locul în catalogul invenţiilor mele. De regulă, oamenii iau somnifere dacă nu pot să doarmă. Eu fac exact invers. Iau somnifere — nu fără oarecare cochetărie — exact în perioadele când dorm

foarte bine și somnul atinge un maximum de regularitate și un fel de paroxism vegetal. Atunci, într-adevăr, fără nici o metaforă, dorm buștean și mă trezesc complet întinerit, cu inteligența mustind de-o sevă nouă, care continuă să mă hrănească până la înflorirea celei mai tandre idei. Așa a fost și azi dimineață, fiindcă aseară luasem o pastilă, tocmai ca să fac să dea pe-afară preaplinul echilibrului meu actual. Ah, și ce deșteptare am avut, la unsprezece și jumătate, pe terasă, unde mi-am sorbit cafeaua cu lapte și mierea, la soare, sub un cer fără nori și fără să fiu incomodat de nici cea mai slabă erecție!

Siesta mi-am făcut-o de la două și jumătate până la cinci. Somniferul continua să-și facă efectul și să-mi stimuleze salivația, pentru că, deschizând ochii, am văzut perna udă:

— Nu, mi-am zis totuși, n-ai să începi să te ștergi chiar azi. E duminică! Mai ales dacă te-ai hotărât că va fi pentru ultima oară. Așa că trebuie s-o faci lată, să savurezi pe-ndelete eroarea biologică și să-i reții cu de-amănuntul, pe viu, toate urmările.

Așadar, am fost trezit la cinci. Sosise meșterul zidar Prignau să mă ajute să trasez cotele geometrice ale tabloului meu. Ne-am închis în atelier până la ora opt. Eu am stat așezat și am dat ordine:

— Mai fă un octaedru, dar mai aplecat. Și acuma încă unul, concentric și așa mai departe.

El, silitor, agil ca un prozaic ucenic florentin de altădată, executa totul îndată aproape în ritmul în care-mi veneau ideile. S-a înșelat de trei ori la calcule și, de fiecare dată, după ce m-am uitat cu atenție, am slobozit câte un „Kikiriki" strident, care cred că l-a cam pus pe gânduri. „Kikiriki" e strigătul prin care-mi exteriorizez eu paroxismele. Dar cele trei erori s-au dovedit a fi de natură sublimă. Ele realizau instantaneu exact ceea ce mintea mea tocmai dibuia. Când a plecat Prignau, am rămas în penumbră, visând. Am scris apoi cu cărbune pe marginea pânzei aceste cuvinte pe care le transcriu în jurnal. Transcriindu-le, mi se par din ce în ce mai minunate:

„Aproape întotdeauna greșelile au ceva sacru. De aceea, nu încerca nicicând să le îndrepți. Dimpotrivă, conștientizeazăle, înțelege-le până la capăt. Ai să le poți apoi sublima. Preocupările geometrice tind către utopie și influențează negativ erecția. De altfel, e știut că toți geometrii sunt extrem de puțin excitabili."

30

Încă o zi îndeosebi lăsată spre salivare. Mi-am terminat micul dejun la șase dimineața și, cum mă simțeam prea neliniștit ca să mă apuc de cerul Înălțării, mi-am impus să pictez mai întâi, meticulos, un singur solz, cel mai strălucitor, cel mai argintat posibil, dintr-un pește-rândunică pe care-l pescuisem cu o zi înainte. Nu m-am oprit decât atunci când am văzut cu adevărat strălucind solzul, ca și cum ar fi fost aprins de lumina din vârful pensulei mele. Așa visa Gustave Moreau să vadă aurul țâșnind din vârful penelului său.

Acest fel de exercițiu mă face să salivez în mod cu totul și cu totul special, așa că am simțit cum mi se umflă mica iritație de la gură și cum mă înțeapă, strălucind și aprinzându-se simultan cu solzul ce-mi servește de model. După-masă, am pictat cerul, până la asfințit. Și cerul mă face să salivez abundent. Iritația îmi dă o senzație de arsură. Ca și cum colțul gurii mi-ar fi ros de un vierme mitic; asta mă duce cu gândul la una din figurile alegorice ale *Primăverii* lui Botticelli, încărcată de fascinante vegetații întunecate. Aceeași vegetație crește și fermentează și în buba mea, luând ritmul unei cantate de Bach, pe care am pus-o de îndată, foarte tare, la fonograf.

Juan, copilul de zece ani pe care mi l-am luat de model, a venit să mă cheme la o partidă de fotbal pe chei. Ca să mă încânte, a luat o pensulă și a dirijat finalul cantatei, cu gesturile cele mai îngerești pe care le-am văzut vreodată. Am coborât pe chei cu Juan. Se însera. Gala, un pic melancolică, dar mai bronzată, mai frumoasă și mai minunat ciufulită ca niciodată, a găsit imediat un licurici, care strălucea precum solzul meu de dimineață.

Descoperirea ei mi-a amintit de prima compoziţie literară din viaţa mea. Aveam şapte ani. Povestirea era cam aşa: un copil se plimbă cu mama lui, într-o noapte de sfârşit de iunie. Ploaie de stele căzătoare. Copilul adună o stea de pe jos şi o ia în căuşul palmei. Acasă, o pune pe noptieră, sub un pahar aşezat cu gura în jos. Dimineaţa ţipă îngrozit: un vierme îi ronţăise în timpul nopţii steaua!

Tata — Dumnezeu să-l ierte! — a fost foarte tulburat de poveste, pe care, de atunci înainte, a considerat-o mai frumoasă şi mai adâncă decât *Prinţul fericit* al lui Oscar Wilde.

Astă-seară, voi adormi în plină continuitate daliniană, sub imensa mea boltă a *Înălţării*, pictată sub lumina strălucitoare a solzului de peşte putrezit... de la colţul gurii mele.

Trebuie să notez că toate astea se petrec în timpul turului ciclist al Franţei. Îl ascult, la radio, pe Georges Briquet vorbind despre diverse incidente: favoritul cursei, Bobet, s-a lovit la genunchi şi e o căldură toridă. Aş vrea ca întreaga Franţă să urce pe biciclete, ca lumea toată să pedaleze strălucind de sudoare, căţărându-se cu toţii, ca nişte nebuni neputincioşi, pe stânci inaccesibile, în timp ce divinul Dalí pictează grozăviile cele mai delicioase, în calmul său sibaritic de la Port Lligat. Da şi iarăşi da, turul ciclist al Franţei îmi procură satisfacţii atât de mari încât saliva mi se scurge în mici valuri, imperceptibile dar tenace, zgândărind rana sângerie de la colţul gurii, râcâind iritaţia cretinizantă, creştină, stigmatizantă a bubei mele spirituale!

IULIE

Port Lligat, 1

În iulie — nici femeie, nici melc.[1]

M-am trezit la 6 şi primul gest a fost să-mi ating buba cu vârful limbii. S-a uscat în timpul acestei nopţi deosebit de calde şi voluptuoase. Totuşi mă minunez cât de repede se usucă, iar dacă o ating cu limba, pare un corp dur care stă să se desprindă, ca o coajă. „Ce-o să ne mai distrăm", îmi zic. N-o s-o desprind imediat, ar însemna să risipesc neatent deliciile unei zile de lucru plină de râvnă şi răbdare, în timpul căreia mă pot juca cu buba mea uscată. De altfel, în această zi avea să mi se întâmple unul dintre cele mai teribile lucruri din viaţă, întrucât am devenit PEŞTE! Merită să povestesc.

După ce mi-am impus, preţ de vreun sfert de oră, ca şi în ziua precedentă, să fac să strălucească pe tabloul meu câţiva solzi din peştele zburător, am fost nevoit să mă întrerup, din pricina unui roi de muşte mari (câteva erau din cele aurii) atrase de mirosul fetid de mortăciune. Muştele zburau împrejurul putreziciunii, ajungând până la faţa şi mâinile mele şi silindu-mă să-mi dublez atenţia şi îndemânarea, căci, dincolo de dificultatea propriu-zisă a lucrului, trebuia să nu mă las tulburat de gâdilăturile lor, să continui să pictez cu migală, imperturbabil, evitând fără să clipesc vreun solz pe care, în frenezia ei, tocmai s-a lipit o muscă, acoperindu-l în timp ce alte trei se îngrămădeau chiar pe model. Eram nevoit să mă folosesc de cea mai mică schimbare de poziţie a muştelor pentru a-mi continua observaţiile, asta ca să

---

[1] Fără să ştie de ce, Dalí îi trimite în fiecare an, în jur de 1 iulie, o carte poştală lui Picasso, amintindu-i de acest proverb.

nu mai vorbesc de o muscă pe care o lovise dragostea de coaja mea de la buză. Nu puteam s-o alung decât mişcând din când în când colţurile gurii, strâmbându-mă ca dracu', dar suficient de graţios pentru a nu deranja mişcările pensulei pe care o aplicam pe pânză, ţinându-mi răsuflarea. Uneori mi se întâmpla s-o ţin şi să nu-i dau drumul, decât atunci când o simţeam zbătându-se pe rană.

Dar nu acest nemaipomenit martiriu m-a făcut să mă opresc din lucru; dimpotrivă, problema supraomenească de a picta astfel devorat de muşte mă fascina şi mă împingea la minuni de îndemânare, pe care nu le-aş fi atins niciodată dacă n-ar fi fost muştele. Nu! Ceea ce m-a decis să mă opresc a fost mirosul atât de împuţit al peştelui, încât era cât p-aci să vomit micul dejun. Am pus deci să fie luat de-acolo modelul şi am început să-l pictez pe Cristos. Dar muştele, care până atunci se împărţeau între mine şi peşte, au năvălit toate pe pielea mea. Eram complet gol, iar corpul mi-era stropit de conţinutul unei sticle cu fixativ, care se spărsese din greşeală. Bănuiesc că tocmai acest lichid le atrăgea, căci, altfel, eu sunt destul de curat. Acoperit de muşte, am continuat să pictez din ce în ce mai bine, apărându-mi buba cu limba şi cu răsuflarea. Cu limba, ridicam şi înmuiam coaja exterioară, care părea deja gata să cadă. Cu răsuflarea o uscam la loc, potrivindu-mi expiraţiile în ritmul pensulei. Era foarte uscată şi n-aş fi reuşit să mai desprind câte o bucăţică folosindu-mă numai de limbă, aşa că mai adăugam şi câte o strâmbătură (pe care o executam ori de câte ori luam culoare de pe paletă). Bucăţica asta pe jumătate desprinsă semăna întocmai cu un solz de peşte! Repetând la nesfârşit operaţiunea, izbuteam deci să desprind din mine solzi de peşte. Buba mea devenise un adevărat şantier solzos, ca o piatră de mică. De cum îndepărtam o lamelă, apărea alta în loc, la colţul gurii.

Prima bucăţică am scuipat-o pe genunchi. Şansă unică. Am avut senzaţia că m-a înţepat, că mi s-a înfipt în carne. M-am oprit imediat din pictat şi am închis ochii. Mi-a trebuit toată voinţa de care sunt în stare ca să rămân nemişcat, căci faţa mi-era plină de muşte hipervioaie. Îngrozită, inima a început

să-mi bată cu putere şi pe loc am înţeles că devenisem una cu peştele împuţit, a cărui înţepeneală începea deja să pună stăpânire pe mine.

— Dumnezeule, mă prefac în peşte!!! am strigat.

Această realitate mi se impunea cu brutalitate. Solzul bubei îmi ardea genunchiul şi se multiplica. Simţeam cum, una după alta, coapsele, apoi şi pântecul se acopereau de solzi. Am vrut să gust până la capăt această minune, drept care am continuat să-mi ţin ochii închişi cam vreun sfert de oră:

— Acuma, mi-am zis încă neîncrezător, am să deschid ochii şi-o să mă văd prefăcut în peşte.

Eram leoarcă de sudoare şi căldura soarelui în asfinţit îmi inunda trupul. În sfârşit, mi-am desprins pleoapele...

Aoleu! Eram acoperit de solzi scânteietori!

Dar mi-am dat imediat seama despre ce era vorba: urmele cristalizate ale fixativului. Chiar atunci intră şi servitoarea. Îmi aducea gustarea: pâine prăjită, înmuiată în ulei de măsline. Cum mă văzu, rezumă scurt situaţia:

— Sunteţi ud ca un peşte! Şi nu pot să pricep cum puteţi picta chinuit în halul ăsta de muşte!

Am rămas singur, visând până spre asfinţit.

O, Salvador, metamorfozarea ta în peşte — simbol creştin — n-a fost decât un mod tipic dalinian şi ţicnit de a te identifica lui Cristos în timp ce-l pictai; şi asta datorită muştelor!

Cu vârful limbii iritate de munca de peste zi, desprind în sfârşit crusta întreagă şi nu doar unul din finii ei solzişori. Cu o mână scriu, iar cu cealaltă prind, foarte precaut, coaja între degete. E moale, dar dac-aş îndoi-o, s-ar rupe. O duc la nas şi o miros. Nu simt nimic. O las o clipă agăţată între nas şi buza de sus, cu ajutorul unei grimase care rezumă întocmai mania mea analitică. Trupul meu se lasă cuprins, încet-încet, de o epuizare extatică...

M-am îndepărtat de masă. Coaja vrea să cadă. Am cules-o de pe genunchi şi am pus-o pe o farfurie. Ceea ce n-a schimbat nimic din starea mea de prostraţie. Am continuat să mă strâmb, schimonosindu-mi gura, ca şi cum ar fi urmat să

rămân așa pentru totdeauna. Din fericire, bucuria că mi-am găsit coaja m-a smuls din torpoare. Am căutat-o în farfurie, brusc cuprins de panică, dar acolo nu mai era decât o pată brună printre nenumărate firimituri de pâine prăjită. La un moment dat am crezut c-o găsisem și am luat-o din nou între degete ca să mă joc cu ea. Dar m-a năpădit o îndoială cumplită: nu mai eram sigur că e chiar buba mea. M-a cuprins o dorință nestăvilită de reflecție. Aveam de a face cu o enigmă asemănătoare cu cea a solzilor ieșiți din nas. De vreme ce mărimea, înfățișarea și lipsa de miros sunt aceleași, ce mai contează dacă e sau nu aceeași coajă? Comparația mă scoate din sărite căci ar putea să însemne pur și simplu că acest Cristos, pe care-l pictez sub supliciul muștelor, n-a existat niciodată!

Furia îmi crispează gura îngrozitor și, prin propria-mi voință de putere, îmi provoacă o mică sângerare la colțul gurii. O picătură ovală roșie alunecă până pe bărbie.

Da, ce-i drept, îmi semnez nebuniile în manieră tipic spaniolă: cu sânge! Așa cum voia Nietzsche!

3

Ca de obicei, la un sfert de ceas după micul dejun, îmi prind o floare de iasomie după ureche și merg la closet. Nici nu m-am așezat bine și deja am scaun, unul aproape nemirositor, așa încât hârtia igienică parfumată și firul de iasomie continuă să domine de departe atmosfera. Acest eveniment îmi fusese poate anunțat deja de visele fericite și extrem de voluptuoase ale nopții, care, la mine, anunță de regulă defecări suave și inodore. Scaunul de azi a fost însă fără îndoială cel mai pur dintre toate, dacă se poate folosi acest adjectiv în asemenea context. Pricina trebuie că este ascetismul meu cvasiabsolut. Îmi amintesc cu scârbă și aproape cu groază de scaunele pe care le aveam în vremea orgiilor mele de la Madrid cu Lorca și cu Buñuel, pe când aveam douăzeci și unu de ani. O infecție pestilențială, discontinuă, spasmodică, plină de spume, convulsivă, infernală, ditirambică, existențialistă, iritantă și sangvinolentă față de ce e azi. Această

continuitate cvasifluidă m-a făcut să mă gândesc toată ziua la mierea harnicelor albine.

Am avut o mătușă care avea oroare de tot ce avea legătură cu domeniul scatologic. Numai ideea că ar fi putut să scape vreun pârț și o făcea să plângă. Faptul că nu i se întâmplase așa ceva nici măcar o dată în viață era pentru ea o chestiune de onoare. Azi, treaba asta mi se pare în mult mai mică măsură o exagerare. Într-adevăr, am observat că în perioadele de ascetism și de viață spirituală intensă, aproape nu dau vânturi. Afirmația, mereu reluată în textele sfinte, unde se spune că sfinții anahoreți n-au excremente, mi se pare din ce în ce aproape de realitate, mai ales dacă ținem seama de ideile unor Philippus, Theophrastus, Bombast von Hohenheim[1], care explică faptul că gura nu e de fapt o gură, ci un stomac și că, după ce mesteci mult hrana fără s-o înghiți, ești oarecum hrănit chiar dacă scuipi ce ai în gură. Anahoreții mestecă rădăcini și lăcuste și apoi le scuipă. Credința lor și impresia naivă că se află deja în ceruri le dau o stare de euforie.

Nevoia de a înghiți — am scris despre asta mai demult în studiile mele asupra canibalismului[2] — corespunde mai degrabă unei nevoi de constrângere afectivă și morală decât uneia de hrănire propriu-zisă. Înghițim spre a ne identifica total în modul cel mai absolut cu ființa iubită. La fel înghițim și împărtășania, fără să mestecăm. De unde și antagonismul între a mesteca și a înghiți.

Sfinții anahoreți tind să le socotească două lucruri total diferite. Pentru a-și îndeplini până la capăt rolul terestru, rumegător (în sens filozofic privind lucrurile), ei tind să se rezume numai la mestecat pentru a supraviețui, lăsând actul înghițirii în seama lui Dumnezeu.

4

Viața mea e ordonată de un ceasornic foarte precis. Totul e coincidență. Exact la ora la care am terminat de pictat, au venit doi

[1] Altfel spus, Paracelsus (1493–1541).

[2] Într-adevăr, Dalí a pomenit despre aceste lucruri în *La vie secrète*, dar studiul în întregime abia urmează să apară, în două sau trei volume.

vizitatori cu escortă. Unul e editorul lui Dalí de la Barcelona, din timpurile cele eroice, L.L., care-mi spune (cum cred că spune de fapt tuturor cunoscuților lui mai importanți) că a venit special din Argentina ca să mă vadă, iar celălalt este Pla. Sosit primul, L. ... îmi vorbește despre intențiile sale. Are de gând să publice patru noi cărți de-ale mele sau despre mine în Argentina.

1. O carte foarte groasă a lui Ramón Gómez de la Serna, pentru care i-am promis un document inedit și, bineînțeles, extraordinar.
2. *Vie Resecrète*[1], pe care tocmai o scriu în acest moment.
3. *Fețele nevăzute*, tot de Goméz de la Serna, pe care tocmai a terminat-o la Barcelona.
4. Niște desene enigmatice ale mele, care să ilustreze textele literare ale lui Goméz de la Serna.

Acesta din urmă a dorit să-i fac eu ilustrațiile. Numai că, după părerea mea, el e cel care va ilustra volumul meu.

Cât despre Pla, de cum a sosit începe să repete fraza de la ultima vizită: „Mustățile astea or să dea gaură până la urmă!“ Mari drăgălășenii între el și L. Pe scurt, Pla a scris un articol în care se ocupă, cu un acut simț al observației, de nebuniile mele. Îmi zice:

— Mai povestește-mi și altele și-am să scriu câte articole vrei tu.

— Ai scrie despre mine o carte cum nimeni nu e în stare să scrie.

— O s-o scriu!

— Și eu o public, strigă L. De altfel, Ramon e pe cale să termine una despre Dalí.

— Bine, zice Pla revoltat, dar Ramon nici nu-l cunoaște personal pe Dali[2].

---

[1] E vorba, de fapt, despre *Journal d'un génie*, pe care Dalí tocmai începea să-l țină cu regularitate.

[2] Din toate aceste proiecte, numai unul s-a realizat; volumul de fotografii intitulat *Dalí Moustache*, în care Dalí și-a putut cataloga fiecare fir de mustață, grație fotografiilor lui Halsman.

Casa mi s-a umplut pe dată de amici de-ai lui Pla. Are o groază de prieteni, foarte greu de descris. Două amănunte îi caracterizează: în general au sprâncene groase și au veșnic aerul că au fost luați cu forța de pe terasa vreunei cafenele unde zăceau de cel puțin zece ani.

La plecare, conducându-l pe Pla, îi spun:

— Da, mustățile astea or să dea gaură până la urmă! Uite că într-o jumătate de ceas s-a hotărât că vor apărea cinci cărți de-ale mele sau despre mine! Strategia mea chiar asta e: să se facă nenumărate studii asupra personalității mele și, lucru de căpetenie, mustățile mele antinietzscheene trebuie să se înalțe veșnic spre cer, precum turnurile catedralei din Burgos. Dată fiind natura personalității mele, lumea va fi obligată, mai devreme sau mai târziu, să se ocupe și de opera mea. E un demers mult mai eficient decât acela de a bâjbâi prin operă după personalitatea autorului. Ce mi-ar fi plăcut mie mai mult și mai mult, ar fi fost să știu totul despre persoana lui Rafael.

5

În ziua în care bunul poet Loten, căruia îi făcusem multe servicii, mi-a făcut cadou cornul meu gelatinos de rinocer, i-am spus Galei:

— Cornul ăsta îmi va salva viața!

Azi, afirmația începe să se adeverească. În timp ce-l pictez pe Cristos, îmi dau seama că, de fapt, se compune din coarne de rinocer. Pictez, ca un posedat, fiecare detaliu anatomic, ca și cum ar fi vorba chiar de un corn de rinocer. Când cornul va fi desăvârșit, și numai atunci, anatomia lui Cristos va fi și ea perfectă și divină. Bag apoi de seamă că fiecare corn presupune un altul, întors, așa că mă apuc să le pictez îmbucate. Dintr-o dată, totul devine și mai divin, și mai desăvârșit. Sunt fermecat de descoperire și cad în genunchi, mulțumindu-i lui Cristos, de-adevăratelea, fără metaforă. Ar trebui să mă vedeți căzând în genunchi aici, la mine în atelier, ca un nebun.

De când lumea și pământul, ne batem capul cum să surprindem forma și s-o reducem la volume geometrice elementare.

Leonardo voia să construiască ouă, care, după Euclid, reprezintă forma perfectă. Ingres prefera sferele, iar Cézanne cuburile şi cilindrii. Numai Dalí a găsit, graţie meandrelor ipocriziei sale paroxistice, adevărul cel adevărat, care l-a făcut să fie obsedat numai şi numai de rinoceri. Toate suprafeţele puţin curbe ale corpului uman au un acelaşi loc comun geometric. El se regăseşte în acest con rotunjit la vârf şi curbat către cer sau către pământ, acest con de esenţă angelică, această topire în perfecţiunea absolută care este cornul de rinocer!

6

O zi cu căldură îngrozitoare. Plusând, pun Bach la picup, dat la maximum. Capul stă să-mi plesnească. De trei ori am îngenuncheat să mulţumesc Domnului pentru că tabloul Înălţării începe să se închege. În amurg, se iscă un vânt cald dinspre sud, iar colinele din faţa casei parcă sunt în flăcări. Gala s-a întors de la pescuit de languste şi-mi transmite prin servitoare să privesc incendiul care colorează marea în ametist, apoi în roşu aprins. Îi fac semn de la fereastră că văd. Gala stă la prora vaporului ei vopsit în galben de Neapole. Astăzi mi se pare mai frumoasă ca niciodată. Pe plajă, pescarii privesc şi ei peisajul incandescent. Îngenunchez încă o dată mulţumind lui Dumnezeu că Gala e o făptură la fel de frumoasă ca făpturile lui Rafael. Pe dumnezeul meu, e greu să percepi asemenea frumuseţe şi nimeni n-a văzut-o vreodată mai adânc decât o văd eu, graţie extazelor prealabile avute în faţa coarnelor de rinocer.

7

Gala e şi mai frumoasă!

Am primit o invitaţie să asist la misterele de la Elche[1], pe 14 august. Cupola bisericii se va deschide printr-un sistem mecanic şi îngerii o vor purta pe Fecioara Maria la cer. Poate

[1] Elche, în provincia Alicante.

ne ducem. De la New York mi se cere un articol despre Fecioara din Elche[1]. Tot ceea ce e important coincide: acest sătuc cu Fecioara lui unică şi acest unic mister ascensionist, pe care au vrut să-l interzică, dar pe care Papa tocmai l-a integrat în dogmă. Şi în privinţa mea totul coincide, dând greutate şi gravitate fiecărei zile. Primesc tot acum textul despre Înălţare care apare în *Etudes carmélitaines*. Père Bruno îmi dedică revista. Mă recitesc şi mărturisesc că îmi plac nespus aceste pagini. Gândindu-mă la sângele rănii mele de la gură, îmi zic:

— Am promis şi m-am ţinut de cuvânt!

Înălţarea reprezintă punctul culminant al voinţei feminine de putere, în sens nietzschean. Este super-femeia care urcă la ceruri prin forţa virilă a anti-protonilor săi!

8

M-au vizitat doi domni idioţi şi ingineri. Îi auzisem vorbind în timp ce coborau panta. Unul îi explica celuilalt cât de mult îi plac brazii.

— Port Lligat e prea golaş, zicea. Mie îmi plac brazii, nu atât pentru umbră, că nu stau niciodată la umbră. Dar îmi place să-i privesc. O vară în care n-am văzut nici un brad nu e vară pentru mine.

Îmi zic: „Aşteaptă tu niţel, că ţi-arăt eu brazi!“ Îi primesc foarte amabil, silindu-mă să port o conversaţie plină sută la sută cu locuri comune. Se arătau foarte recunoscători, dar, la plecare, când i-am condus pe terasă, au dat cu ochii de monumentalul meu craniu de elefant.

— Ce reprezintă asta? întreabă unul.

— Un craniu de elefant, spun eu. Îmi plac foarte mult craniile de elefant. Mai ales vara. Nu m-aş putea lipsi de ele. Nu concep o vară fără un craniu de elefant.

9

Mă simt consumat în chipul cel mai delicios de dorinţa de a face lucrurile cele mai frumoase şi nemaipomenite. Această

[1] Bust în gresie, descoperit în secolul al XIX-lea, în timpul săpăturilor la ruinele feniciene.

divină insatisfacție e semn că în străfundul sufletului meu se întâmplă ceva. Ceva ce-mi aduce mari satisfacții. În amurg, o privesc pe Gala pe fereastră și mi se pare și mai tânără decât ieri.

Se apropie în vaporul ei nou-nouț. Încearcă să mângâie, din mers, cele două lebede ale noastre care stau cocoțate pe o bărcuță. Dar una își ia zborul, iar cealaltă se ascunde sub proră.[1]

10

Primesc o scrisoare de la Arturo Lopez. S-ar zice că sunt cel mai iubit prieten al lui. O să vina cu iahtul, căruia i-a refăcut decorația cu chinezării stil Ludovic al XV-lea și cu măsuțe din porfir. O să mergem să-l întâmpinăm la Barcelona, apoi ne întoarcem la Port Lligat pe vaporul lui, așezați probabil în fața măsuțelor de porfir. Șederea lui aici va avea o însemnătate istorică, fiindcă trebuie să hotărâm asupra execuției caliciului din aur emailat și mozaic pentru Tempietto a lui Bramante, de la Roma. Voi scrie deci despre vizita sa memorabilă în 2 august, cu minuția unui cronicar de clasă, lucru de care sunt perfect capabil, când vreau.[2]

12

Toată noaptea am avut numai vise creatoare. Într-unul, inventam o colecție completă de modă, care mi-ar fi putut asigura ea singură o avere pentru vreo șapte stagiuni, cel puțin. Numai că am pierdut comoara: am uitat visul. Abia am izbutit să reconstitui două rochii, pe care le va purta Gala în iarna asta la New York. Dar ultimul vis era foarte clar. Era vorba de o metodă de „ascensiune" fotografică. Am să folosesc procedeul în America. Treaz, visul mi se pare tot atât de nemaipomenit ca și în somn. Rețeta e următoarea: ai nevoie de cinci saci cu boabe de fasole, pe care-i îndeși în alt sac mai

[1] Însuși Dalí a adus lebedele la Port Lligat și a reușit să le aclimatizeze acolo.

[2] Vai! De această dată, Dalí nu s-a ținut de cuvânt. În 2 august 1952 jurnalul său e mut. Îl vom reîntâlni pe Arthur Lopez și suita lui în 1953.

mare; lași apoi boabele să cadă de la o înălțime de zece metri; cu o lumină electrică îndeajuns de puternică, proiectezi imaginea Sfintei Fecioare peste ploaia de boabe; fiecare bob, distinct în spațiu de un altul, exact ca și corpusculii atomici, va înregistra o părticică din imagine; proiectezi pe urmă imaginea de-a-ndoaselea; datorită accelerației gravitaționale, căderea inversă a boabelor va provoca iluzia unei mișcări ascensionale; procedând astfel, obții o imagine ascensională corespunzătoare celor mai pure legi ale fizicii. Inutil să mai spun că experimentul e unic.

Pentru mai mult rafinament, boabele pot fi tratate cu o substanță care să le confere calitățile unui ecran cinematografic.

13

Îi scriu azi lui Pla această scrisoare:

Dragă prietene,

La plecare, L. mi-a spus că o carte despre mine semnată de dumneata ar avea un succes enorm în Argentina și s-ar putea traduce în mai multe limbi. Cum știu că lucrezi la multe cărți în acest moment, socotesc tocmai nimerit să mai începi una. Important e să găsești modalitatea de a scrie fără efort. Vreau să spun, deci, că această carte ar trebui să se scrie singură. Problema am rezolvat-o chiar prin titlu: *Atomul lui Dalí*. Prologul e deja scris, o dată cu această scrisoare, în care cădem amândoi de acord că, cel puțin în regiunea Ampurdan[1], singurul atom pe cale de a fi produs este atomul lui Dalí, de unde și importanța acestei cărți. Astfel, în timp ce alții rătăcesc prin bălării, dumneata te-ai putea concentra asupra unui singur atom dalinian, ceea ce va fi absolut suficient pentru un studiu. Ori de câte ori ne vom întâlni, am să-ți dau noi informații despre atomul meu, fotografii și documente referitoare la el. N-ai avea de creat decât ambianța, ceea ce, la sublimul dumitale talent descriptiv, e floare la ureche. Atomul meu e atât de activ că lucrează neîncetat. Repet, atomul

[1] Regiune din Costa Brava unde se află Cadaqués și Port Lligat.

va scrie cartea şi nu noi. Pentru un atom, şi mai ales un atom dalinian, o carte se naşte ca o nevoie naturală. Aş zice chiar că el se odihneşte scriind. Darămite o carte consacrată unui lucru greu de definit cu exactitate, câtă vreme nu prea ştim despre ce e vorba. Cât despre mine, ca paroxist înrăit al preciziunilor imperialiste, nimic pe lume nu-mi pare mai suav, mai plăcut şi mai odihnitor, mai graţios chiar, ca ironia transcendentală pe care o presupune principiul incertitudinii al lui Eisenberg.

Vino să dejunăm împreună. O să-ţi pregătim ceea ce-ţi place sau se potriveşte mai bine regimului dumitale.

Al dumitale,

14

Visez doi cavaleri. Unul e gol, celălalt, de asemenea. Ei dau să intre pe două străzi absolut simetrice. Ridicând acelaşi picior, caii lor pătrund fiecare pe strada lui, numai că una e inundată de o lumină supărător de obiectivă, iar cealaltă, de o lumină limpede, ca aceea din tabloul lui Rafael *Logodna fecioarei*, iar fundalul e şi mai transparent. Deodată, una din străzi e năpădită de o ceaţă deasă, care se îngroaşă progresiv, până ce ajunge să semene cu o prăpastie de nepătruns, neagră ca plumbul. Cavalerii sunt doi Dalí. Unul e cel al Galei, celălalt e Dalí dacă n-ar fi cunoscut-o pe Gala.

15

Nu te sili să fii modern.
E singurul lucru pe care, orice-ai face,
nu-l poţi evita.

Salvador Dalí

Îi sunt şi-acum recunoscător lui Sigmund Freud şi proclam mai sus ca oricând adevărurile sale. Eu, Dalí, cufundat într-o introspecţie neîntreruptă şi în analiza profundă a gândurilor mele cele mai fugare, am descoperit deodată că toată viaţa n-am pictat altceva decât coarne de rinocer, şi asta fără să-mi fi dat seama. La zece ani, slab ca un ţâr, mă prosternam deja în patru labe în faţa unei mese din corn de rinocer. Da, pentru mine rinocerul exista încă de pe atunci! Îmi revăd în minte toate tablourile şi sunt uimit de cantitatea de rinoceri din opera mea. Până şi faimoasa mea pâine[1] este tot un corn de rinocer, aşezat cu delicateţe într-un coş. Acum înţeleg entuziasmul meu din ziua când Arturo Lopez mi-a dăruit faimosul baston din corn de rinocer. Îndată ce l-am luat în stăpânire, am fost cuprins de o iluzie absolut iraţională. M-am legat de el cu un fetişism nemaipomenit, mergând până la obsesie, încât într-o zi, la New York, am lovit un frizer care era să mi-l rupă, din neatenţie, coborând prea brusc fotoliul cu basculă de care-l rezemasem cu grijă. Furios, l-am lovit brutal peste umăr cu bastonul, ca să-l pedepsesc, dar i-am dăruit apoi imediat un bacşiş suficient de gras ca să-i treacă supărarea.

Rinocerule, rinocerule, cine eşti tu?

16

Ţinuta e un lucru esenţial dacă vrei să învingi. În viaţa mea sunt extrem de puţine ocazii când am acceptat să mă umilesc în civil. De regulă, port uniforma Dalí. Azi am primit vizita unui tânăr mai degrabă bătrân, care vine să mă roage să-i dau ceva sfaturi privind o călătorie în America. Problema mă interesează, aşa că m-am îmbrăcat şi am coborât să-l primesc. Iată cazul lui: vrea să plece în America să-şi facă o carieră, indiferent în ce domeniu, numai să reuşească. Mediocritatea vieţii în stil american îl depăşeşte. Îl întreb:

— Aveţi tabieturi? Vă place să mâncaţi bine?

Îmi răspunde lacom:

[1] Tablou din 1945, actualmente aflat în proprietatea Galei Dalí. „Vreme de şase luni, spune Dalí, n-am făcut decât să încerc să recuperez tehnica vechilor maeştri, să ajung la o imobilitate pre-explozivă a obiectului. E cel mai riguros tablou al meu în ceea ce priveşte pregătirea geometrică."

— Pot să trăiesc cu orice! Fasole uscată cu pâine, zi de zi, pot s-o țin așa ani de zile!

— Rău! îi spun gânditor și luându-mi un aer preocupat.

Se miră. Îi explic:

— Ca să mănânci fasole cu pâine în fiecare zi îți trebuie bani. În schimb, dacă te obișnuiești numai cu caviar și șampanie, asta costă mai nimic.

Zâmbește ca un cretin, crezând că glumesc.

— Eu n-am glumit niciodată în viața mea! țip autoritar.

Dintr-o dată, s-a făcut mic.

— Caviar și șampanie e ceea ce vei primi gratis din partea anumitor doamne distinse, minunat parfumate și înconjurate de cele mai încântătoare piese de mobilier din lume. Dar pentru asta trebuie să fii exact pe dos decât ești dumneata, care vii să-l vezi pe Dalí având unghiile murdare, în timp ce eu te primesc în uniformă. Du-te și mai gândește-te la problema cu fasolea. E problema dumitale. De altfel, ai ceva prematur îmbătrânit în dumneata, care te face să semeni cu fasolea uscată. Cât despre verdele spanac al cămășii pe care o porți, e tocmai culoarea celor îmbătrâniți înainte de vreme și a rataților.

17

Nu vă temeți de perfecțiune.
N-o s-o atingeți nicicând!

Salvador Dalí

Port în mine în fiecare clipă ideea că tot ceea ce se leagă de persoana și de viața mea e unic și rămâne marcat pentru totdeauna de un caracter absolut excepțional, total și truculent. Cât timp îmi iau micul dejun, privesc soarele urcând pe cer și realizez că sunt, în fiecare dimineață, cel dintâi spaniol care atinge soarele, deoarece Port Lligat este, geografic vorbind, punctul cel mai oriental al Spaniei. Într-adevăr, până și la Cadaqués, care e la zece minute de aici, soarele ajunge mai târziu.

Mă gândesc și la poreclele pitorești ale pescarilor din Port Lligat: marchizul, ministrul, africanul. Sunt și trei Cristoși.

Nu cred să fie multe locuri pe lumea asta — la fel de neînsemnate — unde să se găsească laolaltă trei Cristoși!

18

Quien madruga, Dios ayuda[1].

Proverb spaniol

Deși Înălțarea mea avansează masiv și glorios, observ cu groază că e deja 18 iulie. Timpul trece pe lângă mine zburând, în fiecare zi mai grăbit și, cu toate că trăiesc din zece în zece minute, savurând fiecare clipă la maximum și transformând sferturile de ceas în bătălii câștigate, în vitejii și fapte de arme spirituale una mai însemnată ca alta, săptămânile trec prin mine și mă cuprinde un fel de furie de a mă agăța cu și mai integrală vitalitate de fiecare fragment al timpului meu adorat și extrem de prețios.

Deodată, apare Rosita cu micul dejun, aducându-mi o veste care mă aruncă într-un extaz fericit. Mâine va fi 19 iulie și e chiar ziua când Domnul și Doamna au sosit de la Paris acum un an. Scot un țipăt isteric.

— Deci n-am sosit încă! N-am sosit. Abia mâine voi sosi la Port Lligat. Anul trecut pe vremea asta nici măcar nu începusem să-l pictez pe Cristos! Și iată că acum, înainte chiar să fi sosit la Port Lligat, Înălțarea e aproape gata, îndreptată spre cer.

Alerg îndată la atelier și lucrez până la extenuare, trișând și profitând de faptul că n-am ajuns încă; încerc să fac *maximum maximorum* până la momentul sosirii. Întregul Port Lligat prinde de veste că încă nu sunt aici și seara, când cobor la cină, micul Juan îmi strigă, pișicher:

— Domnul Dalí vine mâine seară! Domnul Dalí vine mâine seară!

Și Gala mă privește cu o duioșie învăluitoare, pe care numai Leonardo a reușit s-o picteze și iată că tocmai mâine se împlinesc cinci sute de ani de la nașterea lui.

---

[1] Dumnezeu îl ajută pe cel care se scoală de dimineață.

Cu toate stratagemele de a savura cu acuitate delirantă ultimele momente de absență, iată-mă totuși aici, definitiv sosit la Port Lligat. Și cu ce bucurie, pe deasupra!

20

Rosita mă aruncă în noi delicii temporale, aducându-mi aminte că anul trecut l-am început pe Crist la patru zile după ce am sosit. Am scos un al doilea strigăt, mai isteric decât cel de alaltăieri, în așa hal încât câțiva pescari care se găseau destul de departe pe mare în bărcile lor au rămas o clipă cu capetele ridicate și cu privirile îndreptate spre casa mea. Mă credeam deja prins între ghearele timpului și uite că mai pot încă să scap patru zile; îmi trece prin cap că, dacă zilnic aș afla câte o noutate de genul ăsta, aș putea urca fluviul timpului împotriva curentului. Orice ar fi, mă simt întinerit și al dracului de capabil să-mi închei opera, Înălțarea.

21

Cum aș putea oare să mă îndoiesc că tot ce mi se întâmplă e absolut excepțional? La ora 5 după-amiază, tocmai analizam figuri octogonale desenate de Leonardo da Vinci. Cred că ele ar trebui să domnească în mod absolut asupra dogmei Înălțării. Deodată, ridic capul să privesc una dintre cele mai caracteristice figuri ale operei mele: un opt uriaș, solemn și ascensional. Abia îl observasem, când Rosita îmi aduce corespondența. Printre scrisori e și una din partea primarului de la Elche, care-mi trimite programul misteriului liturgic, liric și oarecum acrobatic care va avea loc la 14 august, pentru prima oară după Eleusis. Într-una din fotografii se vede uriașa roșcovă de aur care coboară, deschisă, din cupolă. În ea sunt îngerii care o vor purta pe Sfânta Fecioară. Brusc, mă apuc să număr: unu, doi, trei, patru, cinci, șase, șapte, OPT! Roșcova e octogonală! Iar orificiul din centrul cupolei funcționează aproape ca în tabloul meu. Când o să vină Arturo, o să-i propun să facem un conclav de amici capabili să intre în extaz. Vom merge cu toții la Elche cu vaporul.

22

Sfânta Fecioară nu urcă la cer rugându-se. Ci prin forța propriilor ei anti-protoni. Dogma Înălțării este o dogmă nietzscheană. Spre deosebire de sfânta neputință — cum greșit și din neputință o numește marele și mult-admiratul filozof Eugenio d'Ors — înălțarea e paroxismul voinței de putere a eternului feminin, pe care pretindeau elevii lui Nietzsche că l-ar fi atins. În vreme ce Cristos nu e supra-omul, cum cred unii, Fecioara e cu siguranță supra-femeia și, dacă ne luăm după visul cu cei cinci saci cu boabe de fasole, va cădea în cer. E o dovadă că mama Dumnezeului nostru rămâne în paradis cu trup și suflet, prin propria sa greutate, care e egală cu cea a lui Dumnezeu-tatăl în persoană. Așa cum Gala ar fi trebuit să se întoarcă în casa tatălui meu!

23

Trei mii de cranii de elefanți!

În amurg, a venit să mă viziteze un colonel francez. Când ajungem la craniul de elefant, îi spun:

— Am deja cinci!

— Dar pentru ce atâtea cranii de elefant? exclamă el.

— Am nevoie de trei mii. De altfel, le voi avea! Un prieten de-al meu, care e maharadjah, o să-mi aducă, sper, un vapor întreg. Pescarii au să le descarce chiar aici, în dreptul digului. Le voi porunci să le presare pretutindeni în geologia planetară a Port Lligat-ului.

— O să fie frumos, ceva dantesc! zice colonelul.

— În orice caz, e lucrul cel mai nimerit. În peisajul ăsta nu poți planta nimic fără să-i strici armonia. În nici un caz nu trebuie plantați brazi. Efectul ar fi îngrozitor. Craniile de elefant sunt tot ce poate fi mai adecvat.

25

E ziua Sfântului Iacob, sărbătoare la Cadaqués. Bunicuța mea, cea întotdeauna atât de curată, nu uita niciodată să recite aceste versuri de ziua Sfântului Iacob, pe vremea când eram copil:

Zi de Sfântul Iacob,
Douăzeci și cinci
Fost-a sărbătoare
În piața de tauri
Toți au fost prea răi
Uite pentru ce
Au ars mânăstirile.

Mi se pare că poezia asta rezumă perfect inconsecvența fundamentală a felului de a fi al spaniolului.

Astă-seară am presimțit că ne apropiem de una din acele nopți reci și senine ale verii după asfințitul solemn și foarte lung. Nu departe de casă, au răsunat dintr-un cort de excursioniști inevitabilele cântece, începând cu „El Solitero de la Cardina".

Cântăreții improvizați îmi procură o delectare neașteptată, de o intensitate languroasă și emotivă incomparabilă. Fiecare melodie mă face să retrăiesc, în toată limpezimea sentimentală și vizuală, verile adolescenței, când stăteam și eu prin corturi și cântam cu prietenii. Cu adevărat, călătorii ăștia modești mi-au oferit clipe minunate. Dar aș porunci să fie pedepsiți fiecare cu câte două sau cinci lovituri de baston, dac-aș putea! Pentru că nu sunt cum eram eu. Îi simt tâmpiți, sportivi și buni. La vârsta lor, eu îl luam pe Nietzsche în cort și începusem deja să-mi consum creierul — al meu și al altora deopotrivă.

26

Dacă ești mediocru,
chiar dacă te strădui să pictezi prost,
foarte prost, se va vedea că ești mediocru.
Salvador Dalí

La sfârșitul unei zile de lucru extenuante, primesc o telegramă prin care mi se confirmă că cele o sută de ilustrații pentru *Divina Comedie* au ajuns cu bine la Roma. Editorul Janes îmi aduce apoi volumul *Dalí gol*. Stăm la masă și bem o șampanie minunată, pe care o degust cu plăcere paroxistică. Sunt primele două pahare de șampanie pe care le beau după 8 ani.

27

De dimineață, defecație excepțională: două mici excremente în formă de corn de rinocer. Mă îngrijorează totuși acest scaun așa de puțin abundent. Credeam că, dimpotrivă, șampania — cu care nu mai sunt obișnuit — o să aibă efect laxativ. Dar după mai puțin de o oră sunt nevoit să merg iar la toaletă unde am, în fine, un scaun normal. Cele două coarne de rinocer erau așadar numai finalul unui alt proces. Am să revin asupra acestei probleme de interes primordial.

28

Toată ziua a plouat peste craniul meu de elefant și, bineînțeles, și în rest. La ora siestei, două tunete. Când eram mic, mi se spunea: cineva mută mobile la etajul de deasupra. Azi mă gândesc c-ar fi poate nimerit să instalez un paratrăsnet pe casă. Seara, în bucătărie, văd un castron de lut plin cu melci. Intrasem deja în extaz în fața acestor delicii umede ale zilei. Toți acești culbeci cuibăriți în cochilii se odihnesc parcă într-un soi de amidon etanș, turgescent și mătăsos. Tonurile cenușii sting negrul corb, iar petele alb-lăptoase te fac să te gândești la burta de potârniche.

29

Piet[1]: mai puțin ca un pârț
și un pic mai mult de-o unghie de geniu.

Din pricina unui pârț foarte lung, dar foarte lung și, la drept vorbind, foarte melodios, pe care l-am slobozit la trezire, mi-am amintit de Michel de Montaigne. Acest scriitor povestește

---

[1] Pictor abstracționist, pe care de ani de zile Dalí îl folosește drept cal de bătaie. A se vedea *Les cocus du vieil art moderne*, editat de Fasquelle și, în anexă, tabelul comparativ al valorilor, după o analiză daliniană.

memorii | jurnale
călătorii | corespondență | portrete | convorbiri | biografii
reportaj | portrete în dialog

Dalí are conștiința propriului geniu. Până la vertij. Pare să fie un sentiment intim foarte reconfortant. Părinții l-au numit Salvador tocmai pentru că era menit să salveze pictura amenințată cu moartea de către arta abstractă, de suprarealismul academic, de dadaism și, în genere, de toate „ismele“ anarhice. Jurnalul este deci monumentul pe care Dalí îl înalță gloriei personale. Lipsește din paginile lui orice urmă de modestie…

ISBN 978-973-50-6366-5

Fotografia de pe copertă